

EGY ANALITIKUS A MOZDULATMŰVÉSZEK KÖZÖTT **P. Liebermann Lucy pályaképe**

Lenkei Júlia

Mészáros Judit magyar analitikusok emigrációjáról szóló könyvét¹ olvasva az amerikai affidavitre váró magyar szakemberek névsorában bukkantam egy névre, amelynek karakteres formája visszhangzott valahonnan, egészen más kontextusból. Liebermann Lucy neve nekem mozdulatművészeti kutatásaimból volt ismerős.

Ír róla az *Életrajzi lexikon*, életútját ismerteti Borgos Anna Nyugat-feleiségekről szóló könyvének² magyar analitikusnőket bemutató fejezete. Emlékezetének fő ébrentartója természetesen Popper Péter, aki gyakran ejti szerét, hogy megemlékezzen egykori mesteréről-főnökéről.³ Vannak szórványos utalások a képzőművészeti életet érintő kapcsolatairól is, és pedig nem kizárólag szobrász férje révén, hanem saját joga is; kapcsolódott az Európai Iskola baráti köréhez (feltehetőleg Gegesi Kiss Pál orvos, a művészcsoport egyik alapító tagja révén), ahol előadást is tartott.⁴ Liebermann Lucy mozdulatművészettel kapcsolatos tevékenysége ékes illusztrációja annak, hogy amit Magyarországon mozdulatművészetnek neveztek, az nem kizárólag, de még csak (legalábbis egyes művelőinél) nem is elsősorban a táncra irányuló tevékenység volt, a fogalom sokkal szélesebb területet ölelt fel a tornatanítástól egészen az életreform-utópiáig, és sokkal jobban benne volt a (polgári-értelmiségi) köztudatban, mint ma gondolnánk. A húszas–negyvenes években bizonyos értelemben éppen úgy divatcikk volt, mint az analízis, de a sznobérián túl éppen úgy volt értelmes

¹ Mészáros Judit: „Az Önök bizottsága”. *Ferenczi Sándor, a budapesti iskola és a pszichoanalitikus emigráció*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2008.

² Borgos Anna: *Portrék a Másikról. Alkotónők és alkotótársak a múlt századelőn*. Noran, Budapest, 2007.

³ Popper Péter sok helyen emlegeti, kifejezett Liebermann-portróját lásd, a több kiadásban is megjelent, *Holdidő* című könyvének „Boszorkányok” című fejezetét.

⁴ <http://mek.oszk.hu/01400/01475/01475.pdf>

alapja, létjogosultsága, mint amannak. Annyira, hogy még akár össze is fonódhattak, mint majd erre mutatunk példát. Liebermann Lucy persze elsősorban eredeti foglalkozása jegyében, mozgásterapeutaként működött a mozdulatművészek köreiben, de nyilván ezt a tevékenységét is befolyásolta időközben szerzett analitikusi képesítése.

A Mozdulatkultúra Egyesületben

1928. május 7-én gróf Zichy Géza Lipót elnökletével megtartotta alakuló közgyűlést a Mozdulatkultúra Egyesület. Létrehozására alapvetően azért volt szükség, mert a Testnevelési Főiskola 1925-ös megalapításával a belügyminiszter mindennemű tornatanítást és tornatanárképzést a TF hatáskörébe utalt. A század elején indult mozdulatművészeti mozgalom teljesen más elvi alapokon képzelte el a testképzést és a mozgástanítást, külföldön tanult fő képviselői teoretikusan is megfogalmazták eszméiket, a szaporodó mozdulatművészeti iskolák pedig hitelesen igazolták vissza törekvéseiket. A testnevelő tanárokat inkompetensnek érezték működésük megítélésére, ezért összefogva egyesületet alapítottak, hogy hatékonyabban küzd-hessenek függetlenségükért. Céljaikat jeles értelmiségiek tették a magukévá, a 37 alapító tag között hivatalnok, zeneszerző, művészettörténész, jogász, orvos egyaránt volt található. És harmincegyediként Pátzay Pálné, két évvel korábban végzett gyógypedagógus, akkoriban valószínűleg Szondi Lipót munkatársa, egyébként, Popper Pétertől tudjuk, diplomás zeneszerző, azonkívül Szentpál Olga mozgásművészeti növendéke. Későbbi pályáján, melynek során többek között a beszéd- és mozgászavarok okait vizsgálta és összekapcsolta az orvosi és a pszichológusi-analitikusi kezelést, jól ötvözhetette az előbbi tudomány- és műveltségterületek eredményeit. A húszas-harmincas években éppen ezek az átfogó elképzelések, áthajlások és összefonódások jellemezték a mozdulatművészek törekvéseit kollektíve és személyes jelenlétüket a „társaságban” egyenként. Nem lehet véletlen, hogy Pátzayné Liebermann Lucynek két recenziója is megjelent a *Korunkban*, az egyik egy kifejezett szakmai témáról, dr. Crokshank angol antropológus *The Mongol in Our Midst* című könyvéről „Testtalk és leszármazás” címmel 1927-ben, a másik A. W. Hutchinson *Az asszony, aki pénzt keres* című regényéről 1928-ban. Utóbbiban nem annyira irodalmi, mint inkább szociálpszichológiai szempontból ítéli meg a recenzeált kötetet. Ha valaki zene, irodalom, képzőművészet, orvostudomány, tánc, pedagógia, pszichoanalízis, esetleg még szociológia iránt is érdeklődött, előbb-utóbb kikötött

valahol a mozdulatművészet környékén. Ezt a hangulatot jellemzi londoni élményével kapcsolatban unokatestvérének írt levelében Szerb Antal: „A társaság szellemi tartalma a pszichoanalízisnek, egy orosz mániásnak és a Dalercze-nak az a sajátos keveréke, ami odahaza Sönzáké, Páczainé vagy Strikter Évi atmoszféráját olyan vonzóvá teszi.”⁵ Az idézett mondat a könyvben nem kapott jegyzetet. A szöveget a megjelölt forrás alapján betűhíven közöltem, ahogy betűhíven hivatkozta a szakirodalom is,⁶ de sürgősen meg kell jegyezni, hogy bár nem láttam a kézzel írt eredeti levelet, bizonyos vagyok benne, hogy a Dalercze betűsor hibás kiolvasás eredménye: feltétlenül Émile Jaques-Dalcroze-ról van szó, a mozdulatművészetnek nevezett tánc- és pedagógiai irányzat egyik ősről, forrásáról és alapítójáról, a zeneoktatáshoz a mozgást, a testérzékelést a ritmusélményen keresztül segítségül hívó pedagógus-teoretikusról, akinek helleraui, majd laxenburgi intézetébe magyar mozdulatművészek tucatjai látogattak, s akinek neve a két világháború között a tornatanítás egyik ágát jelentő köznévvé vált.⁷ Strikter Éva, valószínűleg hibásan már az eredetiben, nem más, mint Stricker Éva, Polányi Laura leánya, Szentpál Olga tanítványa, avantgárd színpadi estek résztvevője és díszlettervezője, Eva Zeisel néven 102 évesen is aktív keramikus művész. (Sönzákékat én sem tudom megmagyarázni.) Mindezek alapján valószínű, hogy a Szerb Antal naplójában hét évvel korábban emlegetett Lucy, akivel szép beszélgetéseket folytatott, ugyancsak Liebermann – talán már ott ébredezett benne a leendő analitikus.⁸

Az egyesületi és egyéb dokumentumokból mintegy a valóságot falra vagy földre vetítő árnyékként rajzolódik ki Liebermann mozdulatművészettel kapcsolatos tevékenysége. Csak másodlagos nyomaink vannak, de azok hitelesek és bizonyító erejűek. Primér dokumentum, talán egyetlen hivatalos értekezleten tett hozzászólásának rögzítését kivéve, nem áll rendelkezésre. De fel tudjuk térképezni, mikor hol volt jelen, milyen hatást gyakorolt, adott esetben a dokumentumokból való hiányása is sokatmondó lehet.

⁵ Szerb Antal *válogatott levelei*. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Nagy Csaba. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2001, 47.

⁶ <http://jelenkor.net/main.php?disp=disp&ID=1249>

⁷ Nem tudok ellenállni, hogy ennek illusztrációjául ne idézzem Vanek úr mondatát *A 14 karátos autóból*. A mai olvasó már nem is érti, mi volt ebben a vicces: „... én értek ehhez valamit, mert az unokatestvéremnek testmozgásiskolája volt, és növendékeivel együtt Dalcroze nevű mozdulatokat végzett a szabadban, amíg egy tisztiorvos közbelépése véget nem vetett ennek az állapotnak...”.

⁸ Szerb Antal: *Naplójegyzetek*. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta, Tompa Mária. Magvető, Budapest, 2001, 109–110.

Az egyesület, amely tárgyánál és vezető egyéniségeinél fogva, ha nem is kifejezetten a feminizmus, de mindenesetre a szabadságharcát vívó asszonyi önállóság terepe lehetett, jól megfeleltethet Liebermann személyiségének, akit Bernáth Aurél így jellemez: „Lucy lányos alkatú, éles eszű asszony, később pszichológus, amilyen törekeny, oly szívósan féltékeny volt önállóságára”.⁹ Már első alkalommal az „ellenőrök” közé választották az egyesületben. Mert mint minden rendes egyesületnek, ennek is volt választmánya (sőt első és második választmánya) és tisztikara. A megválasztott tagok és tisztségviselők névsora agilitásukon kívül minden bizonynyal tekintélyüket is tükrözi. A következő évek folyamán három olyan választmányi ülésről tudunk,¹⁰ konkrétan az 1930. december 15-i, az 1931. április 8-i, valamint az 1931. május 15-i választmányi ülések, ahol jelen van Pátzay Pálné. Az 1934-es közgyűlésen már az alelnökök egyikévé választják, az ezt követő választmányi ülés pedig a gazdasági, művészi, propaganda-, sajtó- és társadalmi bizottság mellett felállítandó pedagógiai bizottság elnökévé jelöli.

A két utóbbi adat a *Mozdulat-Kultúra* című folyóiratból származik. Az egyesület három éven keresztül saját lapot tudott fenntartani, amely az alapító eszmének megfelelően az iskolai és egyesületi hírektől a legelvontabb elméleti cikkekig, mozdulatművészeti estek kritikáitól külföldi művészek és szakemberek írásaiig sok mindent közölt, a laikus mozgástanítástól a néptáncon át a balettig a mozgás minden területét felölelve. Gyakran közöltek orvosi cikkeket is, és néhány alkalommal a pszichoanalízis is teret kapott. Így jelent meg az 1934/2. számban dr. Szinetár Ernő „A mozdulatművészet analitikus jelentősége”, az 1934/5. számban Forray Zoltán „A lámpaláz analízise” című cikke, valamint az 1935/1. számban ugyancsak Forray Zoltántól „A siker analízise” című „vázlat”.

Legközelebb egy 1937-es dokumentumban találkozunk Liebermann Lucy nevével. A március 17-i közgyűlésnek *A Mozdulatkultúra Egyesület Hivatalos Közleményei* mellékleteként kinyomtatott jegyzőkönyve rögzíti, hogy titkos szavazásos tisztújításon ismét az alelnökök közé választották Pátzay Pálnét.

⁹ Bernáth Aurél: *A Múzsza udvarában*. Szépirodalmi, Budapest, 1967, 37.

¹⁰ A Mozdulatkultúra Egyesület jegyzőkönyvei az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Táncarchívumában, elsősorban Kállai Lili hagyatékában található. Részben közölve: Fuchs Lívia: Egy elfelejtett egyesület dokumentumaiból. *Táncművészeti Dokumentumok*, 1990; illetve in: *Mozdulatművészet. Dokumentumok egy letűnt mozgalom életéből*. Magvető–T-Twins, Budapest, 1993.

Az 1939. december 11-én megtartott rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyve szerint az „alelnökök” funkció „betöltetlen”, az 1943. február 25-i közgyűlés alkalmából viszont, amikor a mozdulatművészeti iskolák közös művészképzőjének létrehozásáról tárgyalnak, ismét az első választmány tagja Pátzayné Liebermann Lucy. A ’44-es, ’45-ös és egyetlen későbbi egyesületi dokumentumban aztán már nem szerepel a jelenlévők, sőt a magukat kimentők között sem. Viszont a ’45. őszi választmányi tisztújító közgyűlés távollétében ismét az első választmány tagjává választja, ’48-ban pedig, amikor Pálffy György a belső és külső harcok, a mozdulatművészet elháríthatatlanul közeledő ellehetetlenülése miatt lemond főtitkári tisztéről, azok között sorolja fel, akiknek köszönetet mond a közös munkáért. Az egyesületi dokumentumokban többet nem szerepel Liebermann Lucy neve. Nem így a tanárképzéssel kapcsolatban.

A mozdulatművészeti tanárképzésben

Azok a mozdulatművészeti iskolák, amelyeknek tanárképzési joguk volt, nagyon nívós, széles alapokra helyezett oktatási tevékenységet folytattak. Anatómiától pszichológiáig, rajztól és művészettörténettől zeneelméletig és mozdulatkísérésig számtalan tárgyat bevontak a képzésbe. A Mozdulat-kultúra Egyesület tagjai közül többen oktattak ezekben az iskolákban. Egyik interjúalanyom, aki Nagy Etellel, Vas István feleségével egy időben Ritter Mária növendéke volt, elmesélte, hogy Káldorné mellett, aki egyebek között testtechnikát, ritmikát és rajzot tanított, anatómiára Kovács György, zeneelméletre Jemnitz Sándor, pszichológiára „a Lucy, a Pátzayné” tanította őket. Egy 1942-es Dienes-bizonyítvány fotóján is ott látom Pátzayné Liebermann L. nevét az aláírók között. Ennek azért van jelentősége, mert, legalábbis a szaktárgyakat és főleg a szorosán vett tánc tárgyakat illetően az egyes iskolák komolyan rivalizáltak egymással, követőik egyértelműen besorolódtak egyik vagy másik irányzathoz. Azzal, hogy egy Szentpál-tanítvány Káldorné Ritter Mária vagy Dienes Valéria iskolájában tanított, demonstratíván hangsúlyozta a közös hátteret, az azonos célt és szándékokat.

Amikor 1940 tavaszán a mozdulatművészeti iskolák közös tanárképzőjének terveit készítik el az egyesületben, a dokumentum dr. Pátzay Pálnét, „a gyermekklinika nevelési tanácsadójának vezetőjét”, két éven át heti két órában az anatómia, fiziológia és elsősegély oktatójával s egyben a felügyelőbizottság tagjával jelöli, utóbbi minőségében hangsúlyozva, hogy ő „Pálffy György volt helyettese az állami tanfolyamon”. Az „állami tan-

folym” a táncmesterképzőhöz csatolt mozdulatművészettanár-képző volt, aminek felállítását a TF megalakulása után harcolták ki maguknak a mozdulatművészek. Ezt voltak kötelesek a leendő mozdulatművész-tanárok saját iskolájuk tanárképzőjének elvégzése után abszolválni. 1940-re annyira megcsappant az egyes iskolák tanerő-előkészítő aktivitása, hogy az egyesület a tanárképzési alapozást is össze szándékozott vonni, ebben adott szerepet Liebermann-nak, aki ezek szerint már korábban, a táncmesterképző mellett működő mozdulatművészeti tanárképzőben is felelősségteljes munkát végzett.

A közös mozdulatművészeti tanárképzés egy rövid időre a háború után valósulhatott meg, amikor Erdei Ferenc 1945 szeptemberében rendeletileg megalapította a hároméves Mozdulatművészeti Tanítóképző Tanfolyamot. Ennek igazgatója 1948-as lemondásáig Pálffy György, az egyesület főtitkára, majd a tanfolyam 1949-es megszüntetéséig Hirschberg Erzsébet mozdulatművész volt.¹¹ Az 1946/47-es tanév május 28–29-én tartott záróvizsgájának jegyzőkönyve rögzíti, hogy a minisztérium és a szakszervezet képviselőin, valamint a tanfolyam szakelődőin kívül a vizsgán részt vesznek „P. Liebermann Lucy, dr. Gaul Gézáné, Jármái Edit, Rózsa Magda előadók”.

A tanfolyam későbbi munkájáról és vizsgáiról nincs olyan dokumentum, amely megnevezné Liebermann Lucyt, aki ezek szerint tanított a Mozdulatművészeti Tanítóképzőn. A magyarországi mozdulatművészet történetének azonban a közeledő teljes felszámolódás mellett van még egy olyan leágazása, ahol ismét felbukkan a neve.

A Testnevelési Főiskolán

A háború után volt egy rövid időszak, amikor a speciális női testnevelés századeleji eszméjét jó eséllyel próbálták a mozdulatművészek főiskolai szintre emelni. 1947-ben, Szentpál Olga neves tanítványa, Kemény Zsuzsa férjének, Ortutay Gyulának a kultuszministersége idején a testnevelő tanárral egyenrangú képesítést ígérő táncnevelési szak nyílt a Testnevelési Főiskolán. A szak létrehozását a testnevelőkkel és más mozgásművészeti csoportokkal vívott csúnya harcok kísérték, ezt a történetet máshol elmeséltem.¹² A politikai égbolt befelhősödésével az egymás közötti ellentétek

¹¹ A háború utáni mozdulatművészeti tanárképzés történetéről lásd: <http://www.szochalo.hu/hireink/article/101991/1247/page/7>

¹² http://www.kritikaonline.hu/kritika_07november_lenkeijulia.html

től is meggyengített mozdulatművészek nem tudtak csatát nyerni, az ötlet hamvába halt, az 1947-ben táncszakra fölvelt hallgatók 1951-ben testnevelő tanárként végeztek. Ám az első egy-két tanévben, ha zűrösen és nyögvenyelősen is, de beindulni látszott a táncszak. És itt ismét előkerül Liebermann Lucy neve.

Ebben a szövegben ügyeltem arra, hogy hősnőm nevét pontosan úgy tüntessem fel, ahogy a hivatkozott szövegben találtam, akkor is, ha tz helyett cz-vel írták. Az *Életrajzi lexikon* megjegyzi, hogy Liebermann Lucy Pátzay Pál felesége volt. Azt már Popper Pétertől tudjuk, hogy Pátzay három közül a második férje volt Liebermann-nak. Azt az anekdotává stilizálódott történetet is elmeséli, amikor egy 1943-as bombatámadás során eldöntötte: elhagyja őt. Az említett affidavit-lista mutatja, hogy valahol menet közben felmerült az esetleges emigrálás terve is. Viszont az interneten találtam *Egy városalapító* című dokumentumot, amelyik emléket állít az Ajka település várossá nyilvánításában legfőbb szerepet játszó férfiúnak. Vitéz Petneházy Antal mérnök-alezredesről van szó, a Magyar Bauxitbánya Rt. alkalmazottjáról, majd vezérigazgatójáról, a timföldgyár és alumíniumkohó, majd az Ajkai Erőmű építésének miniszteri biztosáról, aki elhatározta: „Várost csinálók ebből a porfészekből.” A portré a következő adalékkal zárul: „Tovább árnyalja a róla alkotott képet, hogy a holocaust elől álnéven Ajkára menekített és személyes védelmet biztosított egy titokzatos zsidó származású hölgynek, aki a kaszinót vezette, bekapcsolódott a község szociális és kulturális életébe. Tilhof Ede helytörténeti kutatásai során kiderült, hogy Liebermann Lucy klinikai pszichológus, Pátzay Pál felesége volt a védelmezett személy.”¹³

Ennyi a sztori, Popper Péter viszont felidézi Liebermann harmadik férje, a bányamérnök Anti bácsi alakját. A mentőakció tehát házassággal végződött. Jól nevelt boszorkányként Liebermann ügyelt arra, hogy monogramját ne kelljen megváltoztatnia.

Hogy a válás és az újraraházasodás pontosan mikor zajlott, nem tudjuk. Elvált asszonyok nyugodtan viselhetik továbbra is a férjük nevét. Azt sem tudom, hogy Pátzay Pál következő feleségének mi volt a foglalkozása. Ha esetleg gyógytornász volt, még mulatságosabb a történet, de azért ez nem nagyon valószínű. A Testnevelési Főiskola táncszakkal kapcsolatos dokumentumaiban ugyanis többször előfordul Liebermann Lucy neve, és pedig a következőképpen.

¹³ <http://www.ajkanet.hu/~hartinger/ajkatortenet.html>

Az 1948. november 10-én tartott kari ülés jegyzőkönyve a jelenlevők között megnevezi Petneházyne Liebermann Lucit. Ezt először elírásnak vagy Liebermann TF-től való viszonylagos távolsága következményének tartottam, a fenti adalékok azonban igazolják: ez volt a helyes névírás (a Lucitól eltekintve). De az 1948. december 22-i jegyzőkönyv már ismét Páczaínét ír. Ami persze lehet a megszokás következménye. A tanulmányi szakok bizottságának 1949. január 8-án összeült konferenciájának jegyzőkönyvében, ahol mellesleg a jelenlevők között Liebermann nincs is felsorolva, a következőt olvassuk: „Szentpál Olga: a táncszak megbeszélésére vonatkozóan külön értekezlet összehívását kéri. A tánc nagy munkát igénylő szak. Komoly, mélyreható tanulmányozás kell hozzá. Kevés, hogy két éven át foglalkozzanak vele csak a hallgatók. Például idegen néptáncokban csak fél éven keresztül részesülnek a Főiskola hallgatói, ez szinte semmi. A tánc a testnevelésnek kiegészítő része, ilyen kevés óra mellett ennek helyes tanítását megoldani nem tudjuk. Külön értekezlet összehívását kérte ismételten, amelyre a Táncszövetség egy-két kiküldöttjét és dr. Ortutay Gyulánét is meghívná. Páczaíné: a gyógytorna részéről is külön értekezlet összehívását kérte, mert a leszűkített keretek között lehetetlen a megfelelő anyagot nyújtani. [...]”

Egy biztos. Pátzayné/Petneházyne a tanfolyami szintű után a főiskolai szintű mozdulatművészeti tanárképzés előkészítésében is részt vett.

Úgy tűnik, a TF-kudarccal (ami legkevésbé az ő kudarca volt) a társadalomjobbító elképzeléseket félretéve Liebermann visszavonult szakmája keretei közé, ahol maradandót alkotott. Ha konkrétan azt, amit a klinikán munkatársaival felépített, az őt követő reformok felszámolták is, ahogy Popper Péter beszámol róla, test és lélek egységként való fejlesztésének és gyógyításának eszméjét, ami mozdulatművészeknek, gyógypedagógusoknak, orvosoknak és analitikusoknak közös célja volt, ma már nemigen lehet kiirtani a közgondolkodásból.